НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ СОЦІАЛЬНОЇ ТА ПОЛІТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ПІДГОТОВКИ ПСИХОЛОГА ДО РОБОТИ З ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМИ

НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА
підвищення кваліфікації для військових психологів

Київ – 2024

Рекомендовано до друку вченою радою Інституту соціальної та політичної психології НАПН України (протокол № 08/24 від 27.06. 2024 року)

Розробник:
Плетка Ольга Тарасівна, канд. психол. н., ст. н. с. відділу психології малих груп та міжгрупових відносин Інституту соціальної та політичної психології НАПН України

Рецензенти:
Пучина О. В., кандидат психологічних наук, доцент;
Дзюбенко О.А., кандидат психологічних наук, доцент.
Вознесенська О. Л., кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник.

Науково-методичні основи підготовки психолога до роботи з військовослужбовцями: навчальна програма підвищення кваліфікації для військових психологів / О. Плетка. Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. – Київ, 2024. – 13 с.

ISBN 978-617-8352-74-5

© Плетка О. Т., 2024

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Програма підготовлена для викладання на курсах підвищення кваліфікації для військових психологів та психологів, які працюють з військовослужбовцями та демобілізованими, ветеранами та їх родинами. Матеріали програми розроблено з урахуванням сучасних теоретичних напрацювань та практичних надбань соціальних, кризових та воєнних психологів.

Програма відображає зв'язок тематики з основними і профільними дисциплінами: загальною, соціальною, політичною, кризовою психологією, психологічним консультуванням та психологією психосоціальної підтримки. Програма передбачає міждисциплінарний зв'язок з основами надання первинної психологічної допомоги.

Мета курсу – формування узагальненого і систематизованого знання про особливості роботи з військовослужбовцями та ветеранами під час війни.

Курс передбачає опанування загальних понять кризового втручання, соціально-психологічного супроводу військовослужбовців та ветеранів. Він спрямований на ознайомлення з системою психосоціальної підтримки, містить огляд сучасних принципів надання соціально-психологічної допомоги для відновлення та гармонізації стосунків у родинах військовослужбовців та ветеранів.

Завдання курсу:

1. Викласти теоретичні засади кризової психології.
2. Розкрити механізми взаємодії між психологами і військовослужбовцями.
3. Окреслити особливості надання першої психологічної допомоги.
4. Розширити навички психологічного консультування.
5. Висвітлити особливості психологічних інтервенцій у воєнний час при роботі з групами військовослужбовців.
6. Розкрити особливості превенційної та поственційної роботи з суїцидальною поведінкою.
7. Висвітлити особливості профілактики різних видів узалежностей у військовослужбовців.

Загальний обсяг курсу – 90 годин (3 кредити ЄКТС), з яких 30 годин відводиться на теоретичні питання, 50 годин – на практичну роботу, 10 годин – на самостійне опанування.

Система контролю та оцінки. За результатами проходження курсу видається сертифікат про підвищення кваліфікації визначеного зразка.

Цільова аудиторія. Психологи: практичні, військові, соціальні; фахівці соціальної сфери та всі бажаючі, які зацікавлені у набутті знань та навичок по роботі з військовослужбовцями та демобілізованими в умовах війни.

Програма «Науково-методичні основи підготовки психолога до роботи з військовослужбовцями» складається з таких ***структурних елементів***:

пояснювальна записка, структура навчальної дисципліни (тематичний план теоретичних, практичних занять та тем для самостійного опрацювання), список використаної та рекомендованої літератури.

СТРУКТУРА ПРОГРАМИ КУРСУ

Програми курсу складається з теоретичної і практичної складових.

Теоретична складова Програми орієнтована на висвітлена проблематики соціально-психологічного супроводу військовослужбовців в умовах війни, а також організації психосоціальної підтримки в складних життєвих ситуаціях та в період адаптації ветеранів до мирного життя.

Практична складова орієнтована на забезпечення слухачів інструментарієм психологічних інтервенцій в умовах роботи з групами військовослужбовців та ветеранів у воєнний час. Практичні завдання виконуються слухачами під час практичних занять, передбачених навчально-тематичним планом Програми.

Самостійна робота містить завдання, спрямовані на поглиблення теоретичних знань за тематикою Програми та передбачає використання отриманих знань у практичній діяльності.

НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

№ мод	Теми модулів	Лекції	Практичні заняття	Сам робота	Загалом годин
1	Теоретичні та практичні засади психологічної роботи з військовослужбовцями в умовах війни: вітчизняний та світовий досвід	3	5	1	9
2	Стратегії роботи з особовим складом: основні зони уваги фахівця	3	5	1	9
3	Індивідуальна робота психолога з військовослужбовцями	3	5	1	9
4	Групова робота психолога з військовослужбовцями	3	5	1	9
5	Опанування складних емоційних стананів (агресія, страх, сором, провина)	3	5	1	9
6	Стабілізація гострих психологічних станів військовослужбовців (заземлення, релакс)	3	5	1	9
7	Превенція та постренція суїцидальної поведінки серед військовослужбовців та ветеранів	3	5	1	9

8	Робота з узалежненими особами серед військовослужбовців та ветеранів	3	5	1	9
9	Соціально-психологічний супровід родин військовослужбовців	3	5	1	9
10	Специфіка психологічної підтримки ветеранів та демобулузованих	3		1	9
Всього годин		30	50	10	90

ТЕМАТИКА КУРСУ «НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ПІДГОТОВКИ ПСИХОЛОГА ДО РОБОТИ З ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМИ»

Модуль	Теоретична складова	Практичне заняття	Самостійна робота	Література
Теоретичні та практичні засади психологічної роботи з військовослужбовцями в умовах війни: вітчизняний та світовий досвід	Рівні психологічної взаємодії у військовому підрозділі. Основні складові супроводу військовослужбовця: мотивація на виконання бойових завдань, психологічна підтримка. Формування готовності до виконання складних завдань. Плекання психологічної стійкості	Основні правила використання психологічних методів впливу. Етичність та екологічність роботи психолога. Вправи: «Я – боєць», візуалізація «Сила в мені»	Скласти план супроводу бійця в бойових умовах	2, 5, 6, 14, 16, 30, 35, 56, 59, 64, 65
Стратегії роботи з особовим складом: основні зони уваги фахівця	Діагностична робота психолога. Психологічна підготовка до бою. Постсупровід бійця. Налаштування на виконання складних завдань. Стимулювання та визнання досягнень військовослужбовця як складова соціально-психологічного супроводу бійця. Резільєнтність як чинник стійкості.	Мотиваційне консультування. Використання вербальних та невербальних засобів впливу на стан бійця. Мовна практика: слова, що зцілюють. Вправи: «Слова – накази, слова – підтримка, слова – мотивація», робота в парах «Визнання чи знецінення»	Ознайомитися з Концепцію військової кадрової політики до 2028 року і виокремити психологічний напрям діяльності	3, 8, 14, 41, 47, 52, 53
Індивідуальна робота психолога з	Специфіка психологічного консультування	Алгоритм ведення консультації. Види консультацій. Види	Ознайомитися з книгою: Горностай П.	5, 19, 21, 42, 46, 54

військовослужбовцями	військовослужбовців .Основні напрямки психологічного консультування. Соціально-психологічний супровід в період становлення та підготовка до повернення.	запитів та контрактів в консультуванні. Шляхи підкріплення результатів консультування. Вправи: Робота в трійках «Міні-консультація», «Налагодження контакту»	П. Психологічне консультування	
Групова робота психолога з військовослужбовцями	Основи групової роботи. Тренінги. Семінари. Кола зустрічей. Тематика групових занять. Технологія ведення груп.	Групові вправи. Алгоритми складання плану групових занять. Планування та тематика. Вправи: мозковий штурм «Ефективне планування», «Ролі учасників тренінгу»	Скласти план 2-годинного тренінгу на тему: Самоцінність бійця	5, 12, 13, 17, 19, 36, 42
Опанування складних емоційних станів (агресія, страх, сором, провина)	Емоції та їх опанування. Природа складних емоцій. Основи першої психологічної допомоги	Методи роботи з агресією, страхом, соромом, провиною.	Виконати з колегою вправу: Кола агресії (Плетка О.)	1, 7, 8, 22, 23, 28, 40, 44
Стабілізація станів військовослужбовців (заземлення, релаксація)	Реагування на різні види стресів. Втома. Стабілізація та відновлення. Пошук опори та релакс у процесі гармонізації станів	Вправи: дихальні (по квадрату, по трикутнику, бойове, розслаблююче та нші), «4 стихії», збалансування тіла, релаксійні методи саморегуляції	Освоїти лімфодренажну гімнастику	24, 25, 26, 27, 29, 31, 35
Превенція та постренція суїцидальної поведінки серед військовослужбовців та ветеранів	Мотиви та види суїцидальної поведінки. Основні шляхи профілактики. Діагностування схильності до суїциду. Супровід процесу горювання.	Методи роботи з горюванням. Антисуїцидальний контракт. Мотивування повернення суїцидента до цінності власного життя Вправи: «Контрактуємо життя», «Хвилі горювання».	Визначити вторинну вигоду суїцидальної поведінки та розробити план заходів з профілактики повторення спроби суїциду	35, 37, 49, 50, 51, 58, 61, 62
Робота з узалежненими особами серед військовослужбовців та ветеранів	Проблема пошуку ресурсу в процесі опанування складних психологічних станів. Пияцтво,	Діагностування та превенція узалежної поведінки. Створення психологічного простору без	Написати дієві аргументи щодо стимулювання узалежнених до зміни власної	20, 21, 32, 55, 63

	хімічні речовини та лудоманія – атрибути емоційної нестабільності. Шляхи профілактики узалежненої поведінки.	залежностей. Вимоги до супроводу «аватарів» Вправи: «Підтримка чи кордони», робота в парах «Язможу!».	поведінки (зокрема, зловживання алкоголю)	
Соціально-психологічний супровід родин військовослужбовців	Робота з налагодження стосунків у родинах бійців. Супровід родин, що чекають бійця. Психологічний супровід родин загиблих. Соціально-психологічні аспекти роботи з родинами полонених.	Специфіка психологічного супроводу родин. Надія як чинник підтримки. Протокол роботи респондера. Методи психосоціальної підтримки родин військовослужбовців .Вправи: «Родинний портрет», «Пам'ятка для тих, хто чекає» .	Опанувати правила поведінки респондера.	4, 15, 18, 33, 38, 45, 48, 49
Специфіка психологічної підтримки ветеранів	Психологічний портрет ветерана. Соціальні та психологічні очікування ветеранів і суспільства та реалії інтеграції в суспільство. ПТСР. Мотивування до ресоціалізації.	Методи роботи з ветеранами. Рекреаційна та реабілітаційна терапія як ефективні методи відновлення. Вправи: «Арт-терапевтична майстерня», «Крок за кроком»	Скласти план заходу з психосоціальної підтримки ветеранів, які запрошені до ветеранської спільноти (ГО чи БФ)	2, 5, 9, 10, 11, 25, 33, 34,39, 42, 53, 57, 66

ЛІТЕРАТУРА

1. Агаєв Н. А., Кокун О. М., Пішко І. О., Лозінська Н. С., Остапчук В. В., Ткаченко В. В. (2016) Збірник методик для діагностики негативних психічних станів військовослужбовців: Методичний посібник. – К.: НДЦ ГП ЗСУ, 234 с.
2. Блінов О. А. (2016) Психологія бойової психічної травми. Монографія. К.: ТАЛКОМ, 246 с.
3. Блінов О. А. (2017) Опитувальник бойового стресу Блінова О.А. (ОБСБ) / Психологічний часопис № 5 (9), С. 32-43
4. Богданов С., Залеська О. (2018). Психосоціальна підтримка в кризовій ситуації : методичний посібник для педагогічних працівників. К. : Пульсари, 76 с.
5. Вознесенская О. Л. (2015) Арттерапія у подоланні психічної травми: практ. посіб. / О. Л. Вознесенська, М. Ю. Сидоркіна. – К.: Золоті ворота. – 148 с.
6. Герман Д. (2015) Психологічна травма та шлях до видужання. Наслідки насилля – від знущань в сім'ї до політичного терору. – Львів: Вид-во Старого Лева, 416 с.
7. Гершанов О. (2018) Основи роботи з травмою. Матеріал підготовлено для учасників тренінгів «Робота з травмою та втратою. Основи супервізії». Маріупольський міський центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, 26 с.
8. Гірник А. М., Чорнобровкіна В. А. (2017). Перша психологічна допомога: посібник для тренера. К.: Унів. вид-во ПУЛЬСАРИ, 96 с.
9. Горбунова В. В. (2015) Робота з посттравматичним стресовим розладом (ПТСР) у межах когнітивно-поведінкової терапії / В. В. Горбунова // Психологічна допомога особистості, що переживає наслідки травматичних подій: зб. статей / Інт соц. та політ. психології; Представництво Польської акад. наук у м. Києві. – К.: Міленіум, С. 26–35.
10. Горбунова В. В., Карачевський А. Б., Климчук В. О., Нетлюх Г. С., Романчук О. І. (2016) Соціально-психологічна підтримка адаптації ветеранів АТО: посібник для ведучих груп : навчальний посібник. – Львів : Інститут психічного здоров'я Українського католицького університету, 96 с.
11. Горностай, П. П. (2022). Подолання колективних травм у контексті інтеграції України в європейський культурно-історичний простір. Проблеми політичної психології. Тематичний спецвипуск з питань євроінтеграції, 11(25), 38–55.
12. Горностай, П. П. (Ред.), Чорна, Л. Г., Коробанова, О. Л., Плетка, О. Т., Циганенко, Г. В. (2020). *Оптимізація групової взаємодії в малих групах*. Кропивницький : Імекс-ЛТД.
13. Горностай, П. П., Чорна, Л. Г. (ред.) (2022). Міжгрупова взаємодія в умовах війни: ідентичності, картини світу, долання травми: матеріали круглого столу. Київ: ТАЛКОМ. URL: http://gorn.kiev.ua/group/Intergroup-Interaction-in-War-Tim

14. Гроссман Д., Крістенсен Л.(2023). Бій. Психологія і фізіологія воїна в часи війни та миру. Лівів : Видавництво «Астролябія», 720 с.
15. Губеладзе І. Г. (2017) Адаптивний потенціал сім'ї в кризових умовах Інтегративна психологія: теорія і практика. матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (12-13 квітня 2017 року, м. Запоріжжя). – Запорізький нац. ун-т. – Запоріжжя : ЗНУ, С. 6–10.
16. Екстремальна психологія: Підручник (2007) / За заг. ред. проф. О.В. Тімченка - К.: ТОВ "Август Трейд", 502 с.
17. Екстрена психологічна допомога постраждалим в умовах надзвичайної ситуації: теоретичні та прикладні аспекти: монографія Н.В. Оніщенко. – Х.: Право, 2014 року – 584 с.
18. Єрмолаєва Т. (2022) Коли чекаєш військового з війни. Дніпро, – 32 с.
19. Журавльов Д., Дрозд О. Ю., Копотун І. М., Коропатнік І. М., Пєтков В. П., Бортняк К. В., Сєдих Ю. І., Шарашенідзе А. І. (2022) Реабілітація військовослужбовців в Україні. Загальні проблеми та особливості організації під час воєнного стану. Київ, Видавничий дім "Професіонал", 406 с.
20. Загородній С. М., Якимець В. М. (2010) Характеристика саморуйнівної поведінки населення України. Україна. Здоров'я нації №2, С. 35–39
21. Зливков В. Л., Лукомська С. О., Федан О. В. (2016) Психодіагностика особистості у кризових життєвих ситуаціях. Київ : Педагогічна думка, 219 с.
22. Ільницька Т. (2016) Перша психологічна допомога для всіх // Нейронews №10 (84). – с. 12-13. Режим доступу: https://neuronews.com.ua/ua/issue-article-1808/Persha-psihologichna-dopomoga-dlya-vsih#gsc.tab=0
23. Інструкція Протоколи надання психологічної допомоги військовослужбовцям збройних сил України в бойових (екстремальних) умовах (2021). К.: Головне управління морально-психологічного забезпечення Збройних Сил України, 48 с.
24. Кадом Л. (уклад.) (2017). Перша психологічна допомога : Посібник для членів загону швидкого реагування Товариства Червоного Хреста України. Київ, 40 с.
25. Карамушка Л., Полівко Л., Вісіч О. (2023). Психологічний супровід незламних: методичні рекомендації по роботі з військовослужбовцями, які зазнали ампутації внаслідок бойових дій. Київ – Львів: Видавець Кундельська В., 60 с.
26. Керівництво МПК з психічного здоров'я та соціально-психологічної підтримки в умовах надзвичайної ситуації (2017). - Київ: Унів. вид-во ПУЛЬСАРИ, 216 с.
27. Кісарчук З. Г. (ред). (2015). Психологічна допомога постраждалим внаслідок кризових травматичних подій: методичний посібник. К. : ТОВ «Видавництво «Логос», 207 с.
28. Клінічне ведення психічних, неврологічних розладів і розладів, пов'язаних зі зловживанням психоактивних речовин, під час надзвичайних гуманітарних

станів 2016). Посібник mhGAP з надання допомоги під час гуманітарних надзвичайних станів. – ВООЗ, 68 с.
29. Ковалик Т. (упор). (2021).Посібник самодопомоги. К.: ГО «Справа Колпінга в Україні», 24 с.
30. Кокун О. М., Клочков В. В., Мороз В. М., Пішко І. О., Лозінська Н. С. (2023). Забезпечення психологічної стійкості військовослужбовців в умовах бойових дій. Методичний посібник. Київ, «ЦУЛ», 146 с.
31. Кокун О. М., Лозінська Н. С., Пішко І. О., Агаєв Н. А. (2023). Основи психологічної допомоги військовослужбовцям в умовах бойових дій. Київ, КНТ,168 с.
32. Кокун О. М., Мороз В. М., Лозінська Н. С., Пішко І. О. (2021). Психологічна профілактика психотравматизації військовослужбовців Збройних Сил України : метод. посіб. К. : НДЦ ГП ЗСУ, 301 с.
33. Кокун О. М., Пішко І. О., Лозінська Н. С., Олійник В. О., Хоружий С. М., Ларіонов С. О., Сириця М. В. (2023). Особливості надання психологічної допомоги військовослужбовцям, ветеранам та членам їхніх сімей цивільними психологами : метод. посіб. К. : 7БЦ, 175 с.
34. Коробка Л. М., Васютинський В. О., Вінков В. Ю. (2019). Спільнота в умовах воєнного конфлікту: психологічні стратегії адаптації. Кропивницький, ІМЕКС-ЛТД, 306 с.
35. Курченко Є., Мороз Р., Цуканова Т. (2015) Подолання бойового стресу та його психологічних наслідків. Миколаїв, «КВІТ», 64 с.
36. Кухарук О. Ю. (2021). Протиставлення «Ми» - «Вони» в міжгруповій взаємодії: тлумачення, загрози, можливості прогнозування соціальної поведінки. Проблеми політичної психології. Вип. 10 (24), 174 – 184.
37. Медичні заходи з попередження пресуїцидальних форм поведінки військовослужбовців в умовах воєнного конфлікту та після його завершення 2023). Методичні рекоментації. Львів ЦУЛ, 60 с.
38. Мироненко Г. В. (2015) Проживання нового наративу як спосіб психологічної реабілітації у посттравматичній ситуації. *Київський науково-педагогічний вісник.* № 6 (06), С. 71–76
39. Мяленко В.В. (2017) Психологічні стратегії адаптації сучасних українців до умов і наслідків воєнного конфлікту в процесі опрацювання травматичного досвіду. Соціокультурні та психологічні виміри становлення особистості : матер. Всеукр. (із міжнар. участю) наук.-практ. конф. (5-6 жовтня 2017 р., м. Херсон). – Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 168 с. – С. 97–100.
40. Надання екстреної психологічної допомоги постраждалому населенню внаслідок надзвичайної ситуації. Міжрегіональний центр швидкого реагування ДСНС України. Режим доступу: http://mns.romny.info/index.php?option=com_content&view=article&id=11:nadannyadopomogy&catid=5:psyhologichnadopomoga&Itemid=16

41. Оніщенко Н. В. (2014) Екстрена психологічна допомога постраждалим в умовах надзвичайної ситуації: теоретичні та прикладні аспекти: монографія. Харків, «Право», 584 с.
42. Основи реабілітаційної психології: подолання наслідків кризи (2018). Навчальний посібник. Том 1-3. Київ
43. Пам'ятка першої психологічної допомоги (2014). Навчально-методичний центр цивільного захисту та безпеки життєдіяльності міста Києва. URL: http://maryna-burmaka.com.ua/lawers/9/179.html
44. Пам'ятка психологу для психологічного супроводження військовослужбовців в екстремальних умовах : методичний посібник (2023). Київ: «КНТ», 78 с.
45. Панок В. Г., Ткачук І. І (ред). (2021). Технології психосоціальної допомоги дітям і сім'ям, що опинились у складних життєвих обставинах внаслідок військових дій (з досвіду роботи). Київ : Ніка-Центр, 118 с.
46. Перша психологічна допомога (2015). – Львів: Друкарські куншти, 184 с.
47. Петренко В. М., Ляпа, М. М. Леганьков І. В. (2023). Організація та методика роботи з особовим складом: підручник. Київ: Вид. дім «СКІФ», 414 с.
48. Плетка О., Чаплинская Ю. (2017). Интенсивная работа с травмой: психотерапевтические методы: пособие. – К.:ТАЛКОМ, 232 с.
49. Прийоми психологічної самодопомоги учасникам бойових дій: методичні рекомендації (2023). Київ: «Центр учбової літератури», 74 с.
50. Протоколи надання психологічної допомоги військовослужбовцям Збройних Сил України в бойових (екстремальних) умовах (2023). Львів, ЦУЛ, 44 с.
51. Психологічна оцінка суїцидального ризику у військовослужбовців (2019). Методичний посібник, розроблений Міністерством оборони України, Науково-дослідним центром гуманітарних проблем Збройних Сил України, схвалений Науковою радою Науково-дослідного центру гуманітарних проблем Збройних Сил України : протокол № 1 від 31.01.2019.
52. Психологічна підготовка (система індивідуальної підготовки) (2019). Головне управлінням морально-психологічного забезпечення ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ, 10 с.
53. Психологічна робота з військовослужбовцями-учасниками бойових дій на етапі відновлення (2023). Методичний посібник. Львів, ЦУЛ, 283 с.
54. Психологічні поради для лідерів під час виконання бойових завдань (2011). Рада медичної стандартизації військового управління (РМСВУ) НАТО, 64 с.
55. Психосоціальна підтримка в умовах надзвичайних ситуацій: підхід резилієнс (2017): навч.-метод. посіб. – Київ : НаУКМА, 92 с.
56. Романишин А. М., Бойко О. В., Богородицький Д. В. (2015). Психологія бою: діяльність командира підрозділу щодо підтримання морально-психологічного стану особового складу в ході бойових дій: навчально-методичний посібник. Львів: НАСВ, 322 с.
57. Семенов А. (2022). Як ти, ветеране? Як розмовляти з тим, хто намагається повернутися до цивільного життя. К., 36 с.
58. Стамбульський протокол Посібник з питань ефективного розслідування і документування фактів катувань та іншого жорстокого, нелюдського чи такого,

що принижує гідність, поводження або покарання (2004). ОРГАНІЗАЦІЯ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ Нью-Йорк і Женева, 137 с.

59. Тімченко О .В. (ред). (2010). Кризова психологія: Навчальний посібник. Х.: НУЦЗУ, 401 с.
60. Чорна Л. Г. (ред) (2023). Психологія міжгрупової взаємодії у вимірах війни та миру: навчально-методичний посібник. НАПН України, Інститут соціальної та політичної психології. К., 119 с.
61. Швець А. В., Коваль О. В., Лук'янчук І. А., Іванцова Г. В., Чайковский А. Р. (2016). Превентивні психофізіологічні заходи з попередження розвитку дезадаптації у військовослужбовців (невротичних та психічних розладів, пресуїцидальних форм поведінки) в умовах воєнного конфлікту та після його завершення: Метод. реком. К. : "МП Леся", 80 с.
62. Burns, M. D., Granz E. L. (2021). Past injustice and present prejudice: Reducing racial bias and increasing sympathy by framing historical racism as recent. *Groups Processes and Intergroup Relations*. doi.org/10.1177/13684302211005852
63. Carlsson, J.M., Sonne, C.K. (2018). Mental Health, Pre-migratory Trauma and Post-migratory Stressors Among Adult Refugees. Mental Health of Refugees and Conflict-Affected Populations: Theory, Research and Clinical Practice . Springer. 35p.
64. Dlouhy M. Mental health policy in Eastern Europe: a comparative analysis of seven mental health systems. BMC Health Serv Res. 2014 Jan 27;14:42. doi: 10.1186/1472-6963- 14-42. PMID: 24467832.
65. Hester, L. (2015). Invisible Suffering: Practitioner Reflections on Peacebuilding Programs with Youth Exposed to Traumatic Stressors in Intergroup Conflict. Electronic Theses and Dissertations. 1030. https://digitalcommons.du.edu/etd/1030
66. Karam E. G., Fayyad J. A., Farhat C., Pluess M., Haddad Y. C., Tabet C. C., ... Kessler R. C. Role of childhood adversities and environmental sensitivity in the development of post-traumatic stress disorder in war-exposed Syrian refugee children and adolescents. *The British Journal of Psychiatry*. 2019. Vol. 214(6). P. 354-360.
67. Kellermann, P. F. (2007). *Sociodrama and Collective Trauma*. London: Jessica Kingsley, 2007.

Навчальне видання

Плетка Ольга Тарасівна

НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ПІДГОТОВКИ ПСИХОЛОГА ДО РОБОТИ З ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМИ

НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА
підвищення кваліфікації для військових психологів

Літературне редагування *Т. А. Кузьменко*
Адреса Інституту: 04070, м. Київ, вул. Андріївська, 15
E-mail: info@ispp.org.ua
Сайт: https://ispp.org.ua
Підписано до друку 27. 06.2024 р. Гарнітура Times New Roman.

Авт. арк. 0,6